

Wie was de keizer in Keizersbosch?

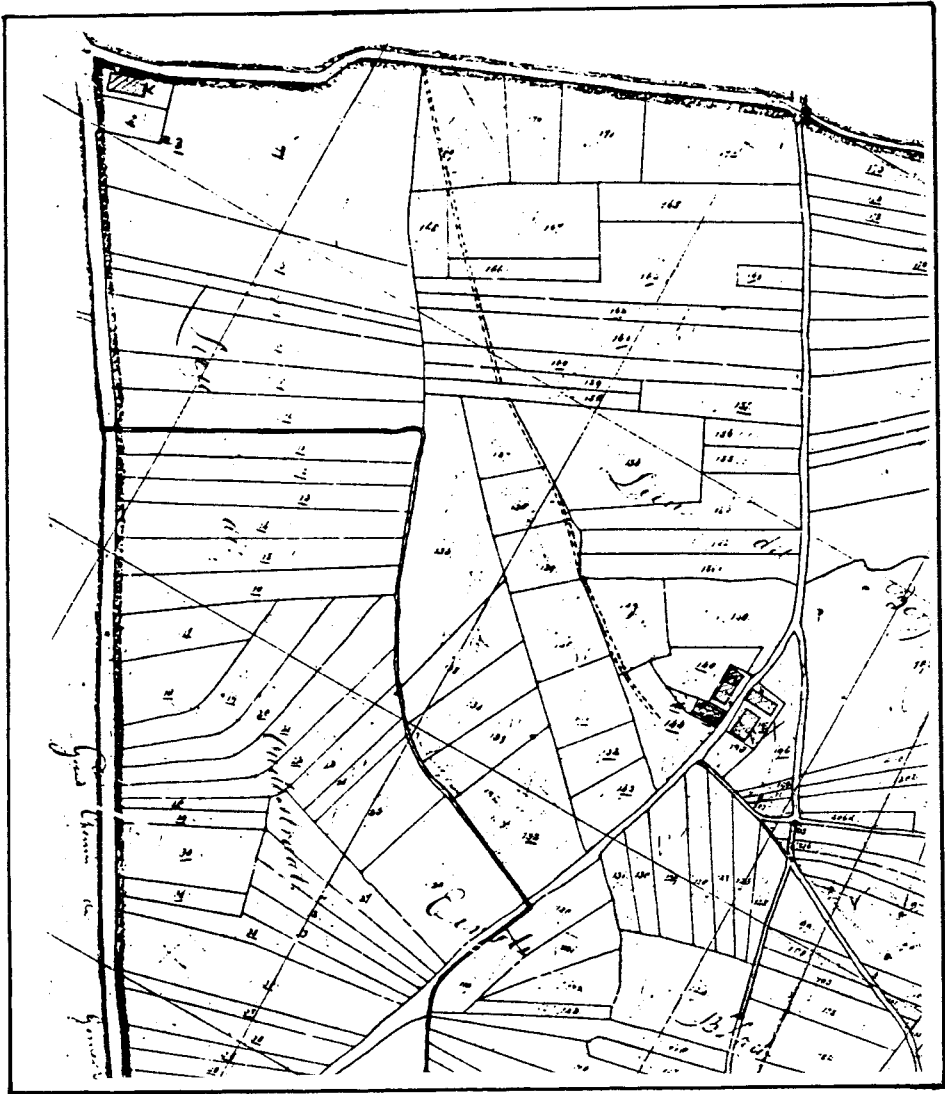
Ad Otten

In het voorjaar van 1995 liet het gemeentebestuur van Gemert weten voornemens te zijn om zo'n 28 woningen te gaan bouwen in Plan-Kieboom, het nog onbebouwde gebied dat omsloten ligt tussen de straten Kieboom, Bisonstraat, Oudestraat en Churchillaan. Begin dit jaar werd het ruimtelijk plan voorgelegd aan de straatnamencommissie om voor de nieuwe woninglokatie een passende straatnaam te bedenken. Het advies werd Keizersbosch. Een mooie naam, bij iedereen in Gemert bekend als de naam voor de grote restaurant-boerderij aan het begin van de Oudestraat. Een deel van het grondgebied waarop het bouwplan zal worden verwezenlijkt behoorde vroeger tot de hoeve Keizersbosch en bovendien is langs de voormalige hoeve een van de ontsluitingen gepland voor het te realiseren woonwijkje. Iedereen ging accoord met de nieuwe straatnaam. Maar toen kwamen de

vragen: Hoe oud is Keizersbosch? En naar welke keizer is het eigenlijk genoemd? Vragen die gemakkelijker zijn gesteld dan beantwoord. Maar de zoektocht naar de oorsprong van Keizersbosch kon je daarvoor natuurlijk niet laten liggen. Het onderzoek heeft heel wat hoofdbrekens gekost, al valt dat uit het hiernavolgende resultaat van al die onderzoeken misschien nauwelijks af te leiden.

Keizersbosch: Afgebrand en herbouwd in 1863/1864

Allereerst vraag je je natuurlijk af: Hoe oud is het pand zoals dat er nu uitziet. Welnu: Dat aanzien moet dateren uit het jaar 1864. Het werd toen in zijn geheel opnieuw opgebouwd na een grote brand die uitbrak op 1 oktober 1863 en het oude Keizersbosch verwoestte. De brand was begonnen bij het huis achter het keske op de hoek van het Binderseind en de Oudestraat. Het vuur sloeg over op een daarachter gelegen wevershuis aan de Oudestraat en vervolgens ging Keizersbosch aan de andere kant van de straat in vlammen op. De brandweer stond machteloos. De schade bij Jan van Doren, de toenmalige eigenaar van Keizersbosch, beliep volgens een daarover door burgemeester Haest opgemaakt proces-verbaal de lieve som van f 6845,-. Een aanzienlijke schade wanneer men bedenkt dat de meeste woonhuizen in Gemert toen werden getaxeerd op een bedrag liggende tussen de 1000 en 2000 gulden.¹ De hoeve Keizersbosch moet bijgevolg van oudsher een pand van aanzien zijn geweest. Dat de herbouw plaatsvond op dezelfde plaats als de oude hoeve bewijst het minuutplan van het kadaster uit 1832. Keizersbosch was toen nog het laatste pand van de bebouwde kom van Gemert. Het eerstvolgende pand kwam pas ruim een kilometer verderop in het gehucht Boekent. Op de plattegrond van 1832 kan men ook constateren dat de hoevenaar van Keizersbosch de geldende brandveiligheidsvoorschriften goed in acht nam. Het bakhuis van Keizersbosch lag maar liefst tussen de dertig en veertig meter van de boerderij vandaan, aan de meest veilige oostkant. Maar die voorzorgsmaatregel van de Van Dorens heeft niet mogen baten. Op 1 oktober 1863 was er zoals gezegd een brandhaard aan de andere kant van de hoeve en door de harde noordwesterstorm sloeg die brand over naar het oude Keizersbosch dat volledig in as werd gelegd.

Kadasterplan uit 1832: De weg links is de Oudestraat, aan de oostzijde nog geheel onbebouwd met uitzondering van geheel linksboven de oude hoeve Keizersbosch. Pal ten noorden van de hoeve loopt de oudtijds geheten Keisersteeg, die via een bocht uitkomt op het tracé van wat we nu kennen als de Churchillaan. De weg rechts is thans de Diederikstraat met in het verlengde daarvan afbuigend naar Oudestraat-Boekent, de Dribbelheidsweg.

Huis en bewoners van aanzien

Dat Keizersbosch niet de eerste de beste woning was, is uit het voorgaande al wel duidelijk maar wordt nog eens extra bevestigd, in een akte van 4 februari 1786. Op die dag is zekere advocaat mr. H. van Rijsingen uit Eindhoven in Gemert. Hij treedt op als executeur-testamentair van de kort tevoren overleden Joffrouwe Joanna Catharina Penninx. Bij die gelegenheid worden familieleden van genoemde Joffrouwe Penninx, eigenaar van wat de "Weledele Gestrenghe Heer ende Meester Advokaat uit Eindhoven" aanduidt als: "seekere deftige huijsinge, schuur, hof en stallinge genaamt het Keyserbosch." Dat in de akte van overdracht, Keisersbosch wordt geschreven met een s in plaats van met een z heeft geen enkele betekenis. Maar opvallend is wel de schrijfwijze Keiserbosch in plaats van Keizersbosch. De buitendorpse jurist zal gewoon het s-je zijn vergeten? Een foutje is gauw gemaakt, bovendien wat kan 'Keiserbosch' betekend hebben? Laten we het voorlopig maar gewoon op Keizersbosch houden en verder afdalen in het verleden.

Wijlen Joffrouwe Penninx, de eigenaresse van Keisersbosch van vóór 1786, was de vrouw van de een paar jaar eerder overleden zeer gefortuneerde Sieur Hendrik van den Elsen. De omvangrijke opsomming van roerende en onroerende goederen die deze man bij zijn overlijden bezat laat daar geen twijfel over bestaan.² Hij bezat in Gemert ten minste 6 huizen en het Keisersbosch was daarvan zeker niet het minste alhoewel het niet zijn sterfhuis schijnt te zijn geweest. Maar hoe het ook zij, in de ogen van een meester in de rechten afkomstig uit het stadse Eindhoven, was Keisersbosch in elk geval een 'deftige huisinge'.

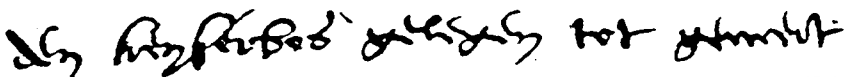
Dat Keisersbosch acht decennia daarvoor ook al 'deftig' was kunnen we gerust afleiden uit de wetenschap dat in 1708 het pand werd bewoond door het gezin van Theodorus Mons, een orgelbouwer en in het Gemertse en tot ver daarbuiten, een persoon van aanzien. Zijn persoon wordt niet voor niets in archivalia aangeduid als "Sieur".³ Keisersbosch (en niet Keiserbosch!) wordt in 1708 omschreven als bestaande uit huis, schuur, bakhuis, hof en boomgaard "gelegen binnen de hegghe". Het maakte in 1708 deel uit van de toen nog onverdeelde nalatenschap van schout Johan Ambrosius Cox, naar wie men in Gemert de 'Schout Coxstraat' heeft genoemd. Orgelbouwer Theodorus Mons was getrouwd met een dochter van de schout. Of in de zeventiende eeuw ook schout Cox op Keizersbosch heeft gewoond is niet

duidelijk omdat hij aan Binderseind en Schild (thans Stereind/Dr. Kuijperstraat) nóg een aantal grote panden bezat...

Keiserbosch en niet Keisersbosch

We maken een grote sprong in de geschiedenis. De hele zeventiende eeuw slaan we over en eind zestiende eeuw nemen we de draad weer op... Op 19 mei 1593 vindt de scheiding en deling plaats van de onroerende goederen van wijlen Goris Diercx, de man die lange tijd samen met Peter Adriaans van Amstel heilige Geestmeester was in Gemert. Onder diens nagelaten goederen bevindt zich: "Huys, schuer en backhuys metten hoff ende plack lants geheyten den Keyserbos gelegen met een sijde neffen een stege en een eynde opder (oude) strate." Op dit goed rust de jaarlijkse last van 4 vaten rogge aan zowel de pastoor als aan de kerk van Gemert, terwijl bovendien ten behoeve van de armen van Gemert gedurende 5 jaar, telkens op de sterfdag van wijlen Goris Diercx, een mud rogge "gespijnd" moet worden "in gebacken broot".⁴ Dat we hier van doen hebben met hetzelfde pand als uit het begin van de achttiende eeuw lijdt, mede gelet op de situering, geen twijfel. Opvallend is dat opnieuw de naamgeving 'Keiserbos' is gebezigd in plaats van 'Keisersbos'. Weer een 'slip of the pen'?

Nee! Het hiernavolgende relaas zal laten zien dat er van een schrijffout geen sprake kan zijn. In de zestiende eeuwse schepenprotokollen van Gemert trof ik nog enige tientallen malen 'Keiserbosch' aan en geen enkele keer meer 'Keisersbosch'. Zo is er in 1578 sprake van zekere verkopen gedaan door de weduwe Snoecx "opten gueden genoempt Keyserbossch".⁵ Van twee jaar eerder dateert een getuigenis waarin gewag wordt gemaakt van "den Keyserbosch daer Jan Snoex inne verstorven is".⁶ Kennelijk is er jaren achtereen een kwestie geweest over bepaalde lasten die op de hoeve rustten, want ook al in 1561 is er sprake van het sterfhuys van Jannen Snoecks. Diens erfgenamen blijken "den Keyserbosch" te hebben verkocht aan de Goris Diercks die we in het vorengaande al tegenkwamen. Goris was een persoon van aanzien in Gemert, niet voor niets was hij hier aangesteld als Heilige Geestmeester. Dat ook zijn woning een zekere uitstraling had, kan worden afgeleid uit het feit dat Goris niet zomaar wordt aangeduid als eigenaar, maar als 'den proprietarius van den Keiserbossche', een betiteling

zestiende eeuwse tekst: "den keyserbos gelegen tot Gemert"

die kennelijk meer in overeenstemming werd geacht met het aanzien van het pand. Vermeldenswaard is voorts dat in de akten uit 1561 de steeg naast Keiserbosch wordt aangeduid als 'Keisersteghe' en bevreemdend werkt misschien het feit dat intussen geschreven wordt van "den" Keiserbosch in plaats van "het" Keiserbosch, maar dat heeft te maken met het feit dat 'bos' in het oud-nederlands een mannelijk zelfstandig naamwoord is in plaats van een onzijdig.⁷

Al op 7 februari 1533 blijkt Jan Snoecx eigenaar van het huis "den Keiserbosch". De spelling van de naam is tot dusver consequent "Keiserbosch".⁸ Twee oudere vermeldingen uit 1518 en 1507 van respectievelijk "enen huys ende erff daeraen gelegen, geheyten den Keysserbosch" en van "seekere erfvenys geheyten den Keysserbosch", wijken daar weliswaar iets van af maar het is de vraag of daar enige betekenis aan gehecht moet worden.⁹

Deze laatste vermeldingen van 'Keisserbosch' zijn de oudste die ik heb kunnen vinden. Opmerkelijk daarbij is dat in 1507 niet meer geschreven wordt van een huis maar van een erfenis. Dat zou er op kunnen wijzen dat het huis werd gebouwd tussen 1507 en 1518 en dat de naam van het grondstuk vervolgens ook werd gegeven aan het pand. De aangehaalde archiefstukken vormen daarvoor weliswaar geen echt bewijs, maar ze maken het hier veronderstelde toch alleszins aannemelijk. Bovendien zijn geen oudere vermeldingen van huis, hof en aangelag onder de naam "Keiserbos" gevonden.¹⁰ Verder zal iedereen het met me eens zijn dat het toponiem Keysserbos van oorsprong de naam van een (bos)perceel geweest moet zijn?

De oorspronkelijke naam Keiserbos in plaats van Keisersbos, lijkt in elk geval de mogelijkheid dat de naam iets van doen heeft met een doorluchtige keizer uit het verleden, uit te sluiten. Maar waar de naam dan wel aan is ontleend, is tot dusver nog een open vraag.

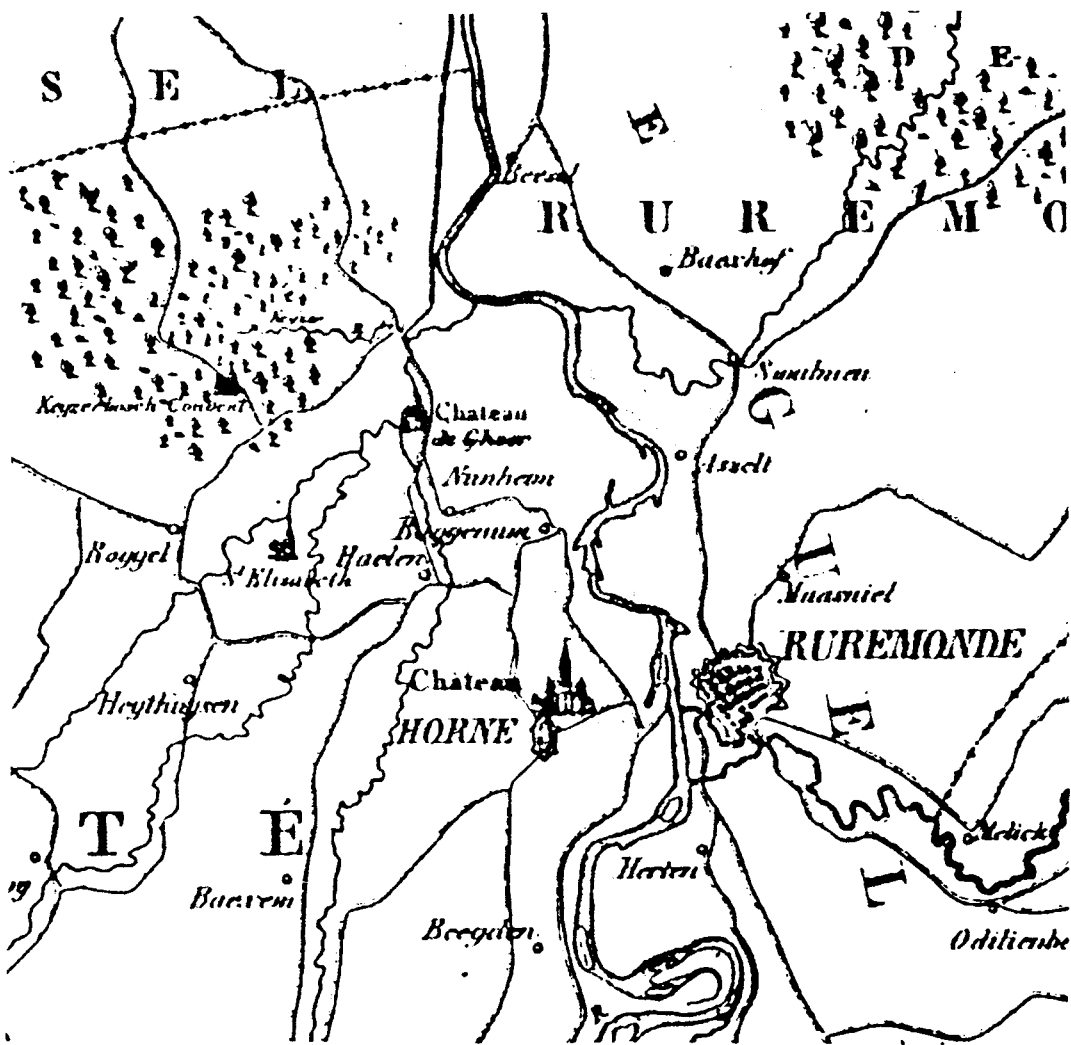
In midden-Limburg stond een abdij Keiserbos...

De vraag of elders in het land de naam Keiserbosch bekend of gebruikt is, leidde naar midden-Limburg. Keiserbosch was de naam van een norbertinessenabdij gelegen ten noordwesten van Roermond in het vroegere Land van Horne. Ook daar heeft de naam aanleiding gegeven tot allerlei fantasieën over een bos, dat van de keizer geweest zou zijn, die de in de nabijheid wonende Heren van Horne tot opperjagermeesters van het Duitse Rijk zou hebben benoemd enz., fantasieën die door historisch onderzoek allemaal naar het Rijk der fabelen konden worden verwezen.¹¹ Onder meer het in het Rijksarchief van Limburg berustende cartularium (= oorkondenboek) van het klooster Keiserbosch liet daarover geen misverstand bestaan. Het klooster ontleent haar naam aan de beek De Keyser die door het oorspronkelijke (bosrijke) landgoed stroomde en een eindweegs oostelijker haar water loosde in de Maas.

De abdij Keiserbosch was in zekere zin het familie klooster van het grafelijk geslacht van Horne. Zij begiftigden het klooster rijkelijk en verschillende Van Hornes werden er begraven. De abdij die het leven heeft weten te rekken tot 1797, is ontstaan uit een zogenaamde uithof van de abdij Averbode, welke uithof blijkens een oorkonde uit 1185 al de naam droeg van Keiserbosch. Averbode was aanvankelijk een dubbelklooster voor mannen en vrouwen. In de jaren dertig van de dertiende eeuw besloot Averbode de zusters naar elders te verplaatsen en de keuze viel daarbij op Keiserbosch. In de stichtingsperiode van dit nieuwe convent lieten de Van Hornes zich niet onbetuigd, evenmin als het aan de Van Hornes verwante adellijk geslacht Van Ghoor. De Van Ghoors bewoonden bovendien het kasteel Alden Ghoor dat met haar landerijen grensde aan de goederen van de abdij Keiserbosch en uit de middeleeuwen zijn verschillende adellijke Joffrouwen Van Ghoor bekend die intraden in het aanpalende klooster.¹²

De link tussen klooster Keiserbosch en Gemert

De lezer vraagt zich inmiddels natuurlijk af wat dat midden-Limburgse klooster Keiserbosch met het Gemertse Keiserbosch te maken gehad kan

Kaart van het noordelijk deel van het graafschap Horne. Van beneden naar boven stroomt de Maas; linksboven is aangegeven de lokatie van het "Keyzerbosch Convent", alsook de beek de Keyzer en het kasteel van het adellijk geslacht Van Ghoor, hier aangeduid als "Chateau de Ghoor".

hebben. Welnu: Medio veertiende eeuw trouwde een dochter van Heer Diederik van Gemert, te weten Joffrouwe Aleidis van Gemert, met ene ridder Willem van Ghoor. Uit het familiebezit van de Heren van Gemert erfden zij het (land)goed Kieboom dat behoorde tot de zogenaamde vrije hoeven van de heerlijkheid Gemert, met onder meer eigen rechten op het gebruik van de gemene gronden van Gemert en bijvoorbeeld ook eigen visserijrechten. In de twintigste eeuw wordt in de straatnaam "Kieboom" nog altijd de herinnering bewaard aan dit middeleeuwse goed Kieboom. De kern van de lokatie van het oorspronkelijke goed is overigens wel enigszins verschoven. In de vijftiende en zestiende eeuw werden verschillende delen van de oude hoeve afgesplitst, waardoor aan de oostkant van het Binderseind met een nieuwe percelering ook de bebouwing in die straatwand kon ontstaan. Het oorspronkelijke Goed 'Opten Kieboom' dat 'ergens' aan het Binderseind gelokaliseerd moet worden, verschoof door deze ontwikkeling geleidelijk naar het achterland. Als oorspronkelijke grenzen van het goed Kieboom werden in de vijftiende eeuw nog genoemd de zogeheten Nonnenakker op de Oudestraat en de Beek (d.i. de kasteelRips) in het noorden. Maar hoe die ontwikkeling ook was, de lokatie van 'den Keiserbosch' bleef belendend aan de landerijen van de Kieboom en het is zeker niet onmogelijk dat ook Keiserbosch in het verre verleden van het goed Opten Kieboom deel uitmaakte. En dát is de toch wel opvallende gelijkenis met de situering van de abdij Keiserbosch in midden-Limburg. Zowel daar als hier in Gemert, waren adellijke Van Ghoors de buurlui van Keiserbosch. Je kunt je afvragen of dit nog op toeval kan berusten. Mij lijkt het alleszins redelijk om te veronderstellen dat de naam van het Limburgse Keiserbosch via de adellijke familie Van Ghoor of hun nakomelingen, in Gemert moet zijn terecht gekomen.

Tot in het eerste kwart van de zestiende eeuw is het goed Kieboom in adellijke handen gebleven. Na Willem van Ghoor en Aleit van Gemert werd in de tweede helft van de veertiende eeuw hun dochter Joffrouwe Elisabeth van Ghoor de eigenaresse. Via haar kwam 'de Kieboom' in handen van haar zoon Gooswijn Knoden, terwijl in de loop van de vijftiende eeuw - mogelijk door een huwelijk van Aelis de Knooy met Jonker Goyart van Erp - het goed Kieboom eigendom wordt van de Jonkers van Erp. In het voorgaande stipten we al aan dat verschillende Joffrouwen Van Ghoor intraden in het Klooster Keiserbosch. Dat de abdij ook bij de familie Van

v Gemert

v Ghoor

Broederlijk naast elkaar de wapens van Van Gemert en van Van Ghoor in een achttiende eeuws wapenboek berustend in het Streekarchief Eindhoven en Kempenland.

Erp een warme belangstelling genoot, moge blijken uit het gegeven dat we in de lijst van norbertinessen van Keizersbosch van vóór 1600 drie Joffrouwen Van Erp aantreffen....¹⁴

Toch straatnaam Keizersbosch

Al is in het voorgaande meer dan aannemelijk gemaakt dat Keizersbosch eigenlijk Keizerbosch hoort te zijn, toch zal in Gemerts straatnamenbestand de naam Keizersbosch worden ingevoerd. En: Dat is maar goed ook! Keizerbosch zou alleen maar tot schrijffouten hebben geleid. Telkens zou men zich afgevraagd hebben: "Wat is nu Keizerbosch?" om vervolgens tot de slotsom te komen: "Het moet Keizersbosch zijn!" Ook heel wat bekende kartografen uit het verleden maakten die fout. Bekijk de oude kaarten van Limburg maar eens. De lokale autoriteiten die aangaven dat daar en daar de abdij Keizerbosch lag, werden door de kartografen in de Hollandse steden

dan wel niet voor wat betreft de lokatie, maar wel ten aanzien van de schrijfwijze onmiddellijk gecorrigeerd. Laten we ons over de schrijfwijze van Keizersbosch dus verder maar niet druk meer maken. Het kost bovendien toch ook veel te veel moeite om aan te tonen hoe het precies allemaal in elkaar steekt. Of niet dan?

NOTEN:

1. Gemeentearchief Gemert 1814-1927; Register van Processen-verbaal opge- maakt door de burgemeester 1827-1863 f.91v-92.
2. Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Rechterlijk archief Gemert R155 d.d. 25-10- 1784; 4-2-1786; 9-2-1786. Hendrik van den Elsen was ook leenman van de Duitse Orde voor het goed "Op de Kieboom" (Zie: Peter van den Elsen, De goederen van de Duitse Orde dl.4, in: Gemerts Heem 1981, p.109-116).
3. idem Gemert R126 akte d.d. 17-9-1708; Vgl. M. Verbruggen, Welk een lofbaerlijk werk - Gemertse orgelbouwers, Gemert 1995, p.33
4. idem Gemert R111 f.92-92v dd 19-5-1593
5. idem Gemert R110 f.146 dd 15-3-1578
6. idem Gemert R110 f.110 dd 21-8-1576
7. idem Gemert R107 f.81v-83v dd 23-9-1561; f.85v dd 24-10-1561
8. idem Gemert R106 f.42-42v dd 28-12-1552; R105 dd 5.7.1544; R104 dd 3- 2-1538; R103 dd 7-2-1533; 27-11-1532;
9. idem Gemert R100 dd 29-1-1518; R99 f.83 dd 6-2-1507
10. Alle schepenprotokollen van Gemert van 1473 (de oudste) tot in 1518 zijn nageplozen. Het blijft natuurlijk altijd mogelijk dat iets over het hoofd is gezien...
11. T. Klaversma, De geslachten van Altena en Horne tot ca. 1300, in: Publicati- ons de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg, 1- 978, p.47; W.M. van den Boel, Het wapen der Hornes, in: Publications etc. 1974, p. 265-286.
12. E. Koch, De kloosterpoort als sluitpost? Adellijke vrouwen langs Maas en Rijn tussen huwelijk en convent, 1200-1600, 1994, p. 43-44, 240.
13. Vgl. A. Otten, De heren van de Kieboom, in: Gemerts Heem nr.56 (1974) p.10-12; A. Otten, De vestiging van de Duitse Orde in Gemert, 1987, p.63,91; A.H. Hoeben, Vraagtekens en hypothesen rond de oudste generaties van het geslacht Van Ghoor in de huidige provincie Limburg, in: Ned. Leeuw, 1988, p.299-325.
14. E. Koch, a.w., p.239